

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 29/1 (Haziran / June 2024), 153-172

Kur'an'da Peygamberlere Destek Verenlerin Ortak Özellikleri
The Common Characteristics of Those Who Support the Prophets in the Qur'an

Cafer EREN

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans
Öğrencisi
İstanbul Sabahattin Zaim University, Institute of Social Sciences, Graduate Student,
İstanbul/Türkiye
cafer_eren51@hotmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-2650-9424>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 22 Ocak/January 2024 Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Haziran/June 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2024 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atıf / Cite as

Eren, Cafer. "Kur'an'da Peygamberlere Destek Verenlerin Ortak Özellikleri". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (Haziran 2024), 153-172.

DOI: <https://doi.org/10.58568/firatilahiyat.1423681>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Cafer Eren).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

The Common Characteristics of Those Who Support the Prophets in the Qur'an

Abstract: From Prophet Hazrat Adam to the final prophet Hazrat Muhammad, we see in the revelations sent by Allah to all the prophets that the messages regarding the perfection of humanity's adornment in matters of faith, ethics, and worship complement each other, evolving progressively.

The subjects and purposes of these messages are related to educating humans for salvation and happiness in both this world and the hereafter. The primary means by which Allah educates humanity to reach maturity is through Prophethood (Nubuwwah). In the Qur'an, the stories and examples of individuals and groups who supported and found guidance in the initial encounters with inviting prophets are narrated. Despite these individuals and groups living in vastly different ages, the Qur'an highlights numerous commonalities in their characteristics according to its narratives.

In spite of living in different eras, it is noteworthy that these individuals and groups share many common characteristics, as indicated by the Qur'an's narrative. This situation should be seen as evidence that every stage of divine revelation is a continuation of a single, interconnected chain.

Examining the personality of the figure described as a 'believing man' in the Qur'an, who believed in Prophet Moses and is mentioned as 'racülün mü'min' ('a believing man'), based on the information gathered from his actions and experiences, we can witness the influence of Prophet Moses, an exceptional example of divine discipline and education. Similar to Prophet Moses' unwavering commitment to Allah's judgment and religion in the face of Pharaoh's disbelief and tyranny, this individual also displays a parallel allegiance.

Further exemplifying our study, the data derived from the Qur'an's narratives about the disciples of Prophet Jesus lead us to the same conclusion. Despite facing Roman disbelief and tyranny, not to mention the envy and oppressive actions of Jewish religious figures in their region, the disciples experienced a similar environment of intensity and persecution. Yet, like Prophet Jesus, they fearlessly embraced the path of faith, each facing martyrdom with unparalleled resilience.

In the final section of our study, we focused on a figure we could describe as 'The Man Who Rushed to Martyrdom,' taking Sahib-i Yasin/Habib-i Neccar as an example. Although he was not a disciple or companion of a prophet, he demonstrated steadfastness in the path of faith and became a martyr, offering a unique example to humanity.

As mentioned in the hadith of the Prophet of the End Times, "Every prophet has a disciple, and my disciple is Zubair (bin Avvam)," both the rightly guided caliphs among the Ten Companions and all supporters of our Prophet, including the Muhajirun and Ansar, are depicted in the Qur'an with similar qualities. The Prophet referred to all of them collectively as 'My Companions.'

Throughout the Qur'an, it consistently praises the sublime ethics that Allah desires to see in His servants and condemns the opposite, evil conduct. To encourage the adoption of these noble qualities among the companions who supported Prophet Muhammad, individuals who believed in and supported previous prophets, displaying high moral character, are mentioned as examples. The exceptional qualities found in these individuals were embraced and manifested by the companions of the Prophet.

In conclusion, the extraordinary lives of those who lived with these superior moral values during the times of prophets serve as perpetual examples, allowing anyone who embodies these qualities to become a beloved servant of Allah. Therefore, even though the tradition of sending prophets may have concluded, it is a reality we believe that divine education on humanity will continue until the Day of Judgment.

In this article, we aim to analyze the shared characteristics of these exceptional individuals who were close to the prophets, facing various trials and hardships alongside them while inviting people to worldly and spiritual happiness, under the title 'Common Characteristics of Those Supporting Prophets in the Qur'an.'"

Keywords: Qur'an, Prophet, Nabi, Invitation, Support, Characteristics.

Kur'an'da Peygamberlere Destek Verenlerin Ortak Özellikleri

Öz: Hz. Adem'den son peygamber, Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlere Allah tarafından gönderilen vahiylerde insanın mükemmellik zineti olan, İman, Ahlak, İbadet konularında verilen mesajların birbirini tamamlayarak tekamül edebildiğini görmekteyiz.

Bu mesajların konuları ve gayeleri, insanı dünyada eğitirken ahirette Allah'ın rızasının sonucu olarak, kurtuluşa ve mutluluğa erdirmekle alakalıdır. Allah tarafından insanın eğitilerek kemale erdirilmesinin ana vasıtası "Nübüvettir". Bütün peygamberler insanlığa Nübüvvet vazifesi ile gönderilmişlerdir. Bu vazifeyi en mükemmel manada ve şekilde yerine getiren ahir zaman peygamberi Hz. Muhammed (a.s.) in elindeki yegane rehber ve insanlığa son davet olan Kur'an'da; davetçi nebilerin muhataplarıyla ilk temaslarında hidayet bulup, onlara destek olan kişi ve grupların kıssaları, misalleri verilmektedir.

Bu kişi ve grupların, çok farklı çağlarda yaşamış olmalarına rağmen; Kur'an'ın anlatımına göre birçok ortak özelliklerinin olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, ilahi vahyin her aşamasının, tek kaynaklı ve birbirini takip eden zincirin halkalarının devamı olduğunun delili olarak görülmelidir.

Bizim, makalemizde örnek olarak ele aldığımız Hz. Musa'ya iman eden, Kur'an'da "racülün mü'min" diye ifadesini bulan zatın kişiliğinde, yaptıklarından, yaşadıklarından elde ettiğimiz verilere göre; ilahi terbiye ve eğitimin müstesna örneklerinden biri olan Hz. Musa'nın tesirini görmek mümkündür. Firavun'un küfrüne ve zulmüne karşı Hz. Musa'daki, Allah'ın hükmüne ve dinine olan bağlılığın bir benzerini bu zatta da görmekteyiz.

Çalışmamızda bir başka örnek olarak ele aldığımız, Hz. İsa'nın Havarilerinin (Yardımcı) Kur'an'daki kıssalarından elde edilen veriler de bizi yine aynı sonuca götürmektedir. Yani, Firavun'un küfüründen ve zulmünden hiç de geri kalmayan Roma'nın küfrüne ve zulmüne ek olarak; yaşadıkları coğrafyada etkili olan, Yahudi din adamlarının kıskanç; ve zalim devlete gammazlayıcı tutumları Havariler için de aynı şiddet ve zulüm ortamını meydana getirmiştir. Ama onlar da Hz. İsa gibi iman yoluna başlarını koyup zerre kadar fütür göstermemişlerdir. Nitekim her biri tebliğ için buldukları yerlerde en vahşi işkencelerle şehid olmuşlardır.

Çalışmamızın son bölümünde "Şehadete Koşarak Gelen Adam" olarak tavsif edebileceğimiz, Sahib-i Yasin'i/Habib-i Neccar'ı misal olarak ele aldık. Kendisi, bir peygambere Havari veya Ashap olmadığı halde, iman yolunda bir peygamberin veya ashabın salabetini gösterip şehid olarak, insanlığa müstesna bir örneklik teşkil etmiştir.

Nihayet ahir zaman peygamberi efendimizin "Her peygamberin bir Havarisi vardır, benim Havarim de Zübeyr (bin Avvam) dir" hadisinde ifadesini bulduğu gibi; gerek Hulefa-i Raşidin'in de aralarında bulunduğu Aşere-i Mübeşşere olarak, gerekse bütün Muhacir ve Ensar olarak efendimizi destekleyenler de Kur'an'da aynı özelliklerle yer almışlardır. Efendimiz, bunların hepsini birden "Ashabım" diye isimlendirmiştir.

Kur'an bir bütün olarak, baştan sona, Allah'ın kulunda görmeyi istediği yüce ahlakı övmekte ve bunun zıddı olan kötü ahlakı yermektedir. Yüce ahlaki özelliklerin, Peygamber efendimize destek veren, asahbı tarafından benimsenmesi için, daha önce geçmiş bulunan peygamberlere iman edip onların en yakınlarında bulunmuş ve onlara destek vermiş olan, iman ve yüce ahlak sahibi insanlar Kur'an'da kendilerine misal olarak zikredilmektedir. Nitekim o insanlarda bulunan üstün özellikler Peygamberimizin ashabı tarafından benimsenmiş, hayata geçirilmiştir. Peygamberimizin ashabının bu üstün özelliklerle yaşadıkları müstesna hayatları, Kur'an'da birçok ayette konu edilerek biz müslümanlara misal verilmiştir. Böylece kulların ilahi eğitimi ebedileşmiştir.

Yani, peygamberlerin devirlerinde bu üstün ahlaki değerlerle yaşamış bulunan insanların üstün özelliklerini yaşayan herkesin, Allah'ın sevgili kulu olabilmesinin önü ebediyen açılmış olmaktadır.

Bundan dolayı, Allah'ın, Peygamber gönderme sünneti sona erse de; insan üzerindeki ilahi eğitimin kıyamete kadar devam edeceği iman ettiğimiz bir gerçekliktir.

Bu makalemizde, peygamberlerin insanları dünya ve ahiret mutluluğuna davetinde, onların en yakınlarında bulunmuş; onlarla beraber her türlü imtihan ve ağır şartlara göğüs germiş bu müstesna insanların ortak özelliklerini “*Kur'an'da Peygamberlere Destek Verenlerin Ortak Özellikleri*” başlığı altında tahlil etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Peygamber, Nebi, Davet, Destek, Özellik.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca tevhid mücadelesinin ilk öncüleri şüphesiz peygamberlerdir. Kur'an'daki örneklerle bakıldığında görülmektedir ki, her peygambere bir kişi ya da bir grup *inanmış insan* yardımcı olmuştur.

Bu mânâda Kur'an'da birçok âyet bulunmakla beraber, bizim konuyu işlemeyi hedeflediğimiz mânâyı câmî şu âyet, açık bir şekilde ifade etmektedir. “*Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu (ribbiyyûn) çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.*”¹ Bu Allah dostlarının bir kısmı canlarını feda edip şehit olurken, kendi toplumlarının da iman etmelerini, dünyada Allah'ın rızasına uygun yaşayıp, âhirette azap görmemelerini arzu etmişlerdir.

Allah'ın insanlara gösterdiği hidâyet yolu ancak peygamberler aracılığıyla olmaktadır. Peygamberlerin yanında hidâyet rehberliğine yardımcı olmak gibi, bu fani hayatta çok az insana nasib olan, insanlarla peygamberler arasındaki iletişimde kilit noktası görevi gören bu müstesna insanların hayatları her zaman merak ve dikkat çekmiştir.

Biz, makalemizde hayatlarının ayrıntıları pek bilinmese de, onların Kur'an'da bildirilen kişilik özelliklerine dikkat çekerek örnek almak isteyen insanlara katkı sağlamaya çalışacağız. Bilinebildiği kadarıyla bu insanların hayatları incelendiğinde gerçek bir zühd anlayışıyla yaşadıkları görülmektedir.

Bunların her birinin özelliklerinden, son peygamber Hz. Muhammed'in ahabında da var olduğunu biliyoruz ve yeri geldikçe ilgili âyetlerle onlara işaret edeceğiz. Ancak, konumuzun bütünüyle bağlantılı olmak üzere Hz. İsa'nın *havarileri*, Hz. Musa'ya *inanmış adam* ve çalışmamızda kendisinden çokça bahsettiğimiz *Habib-i Neccar* üzerinden bu fedâkâr insanların temel özelliklerine dikkat çekeceğiz.

1. Hz. İsa'nın Havarileri

Kur'an'da ismi ve kıssaları en çok geçen peygamberlerden biri İsa (a. s.)'dir. O'nun dünyaya gelişi, başta kendisinin sonra etrafındakilerin daha sonra bütün insanlığın en ağır imtihanlarından biri olmuştur. Allah onun dünyaya gelişi hakkında “*Şüphesiz Allah katında (yaratılış bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona 'ol' dedi. O da hemen oluverdi.*”² Buyurmaktadır. Yani insanlığın en büyük kevnî imtihanı olarak Âdem (a.s.) anasız babasız olarak topraktan yaratıldı. İsa (a.s.) da ikinci büyük kevnî imtihan olarak babasız yaratıldı. Hz. İsa, bu büyük imtihanın en büyük ağırlığını kendisi çekerken, ikinci derecede yakın çevresini oluşturan annesi Meryem, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve havariler çekmişlerdir.

Havarileri tanımaya çalışırken onların insanlık tarihindeki yerlerine ve yüklendikleri görevlerine dikkat etmek önemlidir. Yani havariler sadece insanların bildiği ve alıştığı bir peygambere talebelik ve arkadaşlık etmiyorlar; aynı zamanda Hz. İsa'nın yaratılışındaki insanlığın zihin dünyasını alt üst eden, büyük mucizenin izah edilmesinin gereği gibi, çok ağır bir vazife ile de karşı karşıya bulunuyorlardı.

¹ Âl-i İmran, 3/146. Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin. *Kur'an'ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

² Âl-i İmran, 3/59.

1.1. Havarî Ne Demektir, Hangi Millete Mensupturlar?

حور\حواری : Göz rengindeki siyah ve beyazlığın büyüklüğü ve canlılığından hareketle parlak ve canlı beyaz renk mânâsındadır. Ceylan gözlü benzetmesi buradan alınmıştır. Veya Hz. İsa'nın havarilerinin bir kısmı çamaşır beyazlatıcısı oldukları/kendileri beyaz giyindikleri için onlara havari denmiştir; Hz. İsa'ya dini tebliğ uğrunda yardımcı oldukları için, yardımcı mânâsında onlar için kullanılmıştır. Bu kökten türeyen kelimeler karşılıklı sohbet, tartışma, rucû, hayret ve tereddüd gibi birçok mânâda kullanılmaktadır.³ Seçilmiş, kusursuz, arkadaş, taraftar, fedâî, kendisini bir davaya adayan mânâlarına da gelmektedir.⁴

Peygamberimizin kendi ashâbı hakkında bu ifadeyi kullandığı bilinmektedir; bununla birlikte "Her peygamberin havarisi vardır." hadisini göz önünde bulundurursak, Allah'ın dinine, bütün peygamberlerine destek olan, onlara yardımcı olmak için kendini adayan insanlara kullanılmaktadır.⁵ Hz. İsa'nın havarileri Allah'ın dinini tebliğ etmek için hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş, üzerlerine hangi vazifeyi aldılarsa gözlerini kırpmadan koşmuşlar, sonunda her biri dünyanın çeşitli köşelerinde bu uğurda şehit olup kalmışlardır.

Havariler hangi millettendi? Hz. İsa, tabii olarak içinden çıktığı milleti olan Yahûdî/İbrânî'lere (Kur'ân'daki Benî İsrâîl)⁶ tebliğ yaptığı için havarilerin de aynı millettendir.⁷ Çünkü Hz. İsa'nın sağlığında tebliğ faaliyeti yalnız Yahudiye'de (Kudüs civarındaki Galile: Ürdün nehri ve Taberiye Gölü arasındaki bölge) yapılmaktaydı.⁸ Havarilerin aslının Yunanlı olduğunu söyleyenler olmuşsa da bu, dayanağı olmaktan uzak bir iddiadır. O zamanın kaynakları incelendiğinde anlaşılacak bir durumdur ki, bizce, sonradan Roma/Yunan kültürüne uygun şekilde havarilerin isimlerinin telaffuz edilmesinden dolayı bu yanlışın oluştuğu intibai meydana gelmektedir.

Hz. İsa ve havarilerin mensubiyetleriyle ilgili Esed'in ileri sürdüğü bir bilgi ve görüş var ki, onu bu konuda dikkate değer buluyoruz. Yahudilikte, o zaman dini bir kardeşlik grubu olan Essenîliğin, son zamanlarda Ölü Deniz Kitabelerinin de şehadetiyle keşfedilen ve havarilerin yaşantılarından yola çıkarak mensubiyetlerine de işaret eden bir durumu tesbit ediyor. "Essenîler, ahlâki safiyet sahibi olma ve fedakârca davranma gereğini vurgulamalarıyla temayüz etmişlerdi ve inançlarının zahiri bir işareti olarak daima beyaz elbiseler giyerlerdi. Bu, onlara (havarilere) neden bu adın verildiğini tatmin edici şekilde açıklamaktadır."⁹

1.2. Havarilerin Hz. İsa ile Tanışmaları

Hz. İsa Allah'tan aldığı peygamberlik görevini ifa etmek üzere İsrâîl oğullarına¹⁰ tebliğ yapmaya başlayınca onlar bundan yüz çevirdiler. Bunun üzerine O da Yahûdiye denilen Filistin arazisini köy köy, kasaba kasaba dolaşmaya başladı. Bir mânâda gezici vaizlik yapıyordu.¹¹ Bir gün Taberiye Gölünün kenarında dolaşırken Simon Petrus ve kardeşi Andreas, Zebedi'nin oğlu Yakub ve Yuhanna'yı denize ağ atarken görmüş "Onlara, ardımca gelin sizi insan avcısı yapayım." demişti.¹² Yani "İnsanların ebedî hayatlarını kurtarırsınız" demek istemişti. Onlar mucize göstermesini isteyince, Hz. İsa "ağını at bakayım denize." demiş, ağ atmışlar ama ağı toplayınca boş olduğunu görmüşler. Hz. İsa "tekrar at bakayım" deyince, tekrar atar ama bu kere ağ öyle bir balık dolar ki, diğer balıkçı gemilerinden yardım isteyerek ağı toplayabilirler. Bunun üzerine balıkçılar Hz. İsa'ya

³ El-Mu'cem, S. 177; er-Razî, es-Sihah, S. 161.

⁴ er-Razî, el-Mefâtih, C. 3, S. 233; DİA, Cilacı, 1997: C. 16, S. 513; Yılmaz, Ashab-ı Karye ve Habib-i Neccar, S. 45.

⁵ Elmalılı, Hak Dini, C. 7, S. 4944-4945.

⁶ es-Saf, 16/6; Gündüz, Dünya Dinleri, S. 120.

⁷ DİA, Cilacı, 1997: C. 16, S. 513-516; Türk, Havariler ve Habib-i Neccar, S. 17; Gündüz, Dünya Dinleri, S. 117.

⁸ DİA, Cilacı, 1997: C. 16, S. 514; Türk, Havariler ve Habib-i Neccar, S. 18.

⁹ Esed, Kur'ân Mesajı, C. 1, S. 99; Gündüz, Dünya Dinleri, S. 116.

¹⁰ Âl-i İmran, 3/49; Yılmaz, Ashab-ı Karye ve Habib-i Neccar, S. 39; Gündüz, Dünya Dinleri, S. 120.

¹¹ Gündüz, Hristiyanlık, S. 22-24; Yılmaz, Ashab-ı Karye ve Habib-i Neccar, S. 39; Türk, Havariler ve Habib-i Neccar, S. 18; İncil-i Şerif, Matta, 13-17.

¹² İncil-i Şerif, Markos, 1/14-17.

iman ederler, Hz. İsa onlara dinlerini talim eder ve artık O'nun peşini bırakmazlar.¹³ Bu anlatımdaki hikâye, Hz. İsa ve havariler açısından bu kadar kısa zamanda gelişmiş olmayabilir ancak kaynaklarda kıssanın anlatımı genel hatlarıyla bu şekildedir.

Hz. İsa bir gün de çamaşır yıkayan bir topluluğa rastlar ve onlara da *"Gelin sizi insanların amellerini ve kalplerini tertemiz yapacak bir (manevi) temizlikçi yapayım."*¹⁴ der ve onlar da altı kişi olarak Hz. İsa'nın peşine takılırlar. Hz. İsa'nın havarilerle bu hikâyedeki gibi muhavere (karşılıklı konuşma) yaptığını doğrular şekilde Kur'ân âyetleri bulunmaktadır.¹⁵

1.3. Havarilerin Eğitimi

Dini yayma tarzları, kendilerine verilen isim ve lakabların da işaret ettiği üzere, havarilerin ana prensipleri kendilerinin Hz. İsa'yı birebir örnek alarak, çok temiz ve mazbut yaşamalarıdır. İnsanlara yaklaşımlarının son derece mütevazı ve şefkatli oluşudur. Kaynaklarda verilen bilgilere göre, Hz. İsa'nın ikinci grup havarilere yaklaşımı buna örnek verilebilir. Çünkü o zamanlarda çamaşır yıkayıcılık toplumda düşük bir iş ve meslek olarak kabul edildiği için adeten basit ve aşağı tabaka olarak görülen insanlar o işle meşgul olurlarmış. Hz. İsa, bu duruma hiç aldırmadan sahilde çamaşır yıkayan gruba yaklaşmış selamlaştıktan sonra onlara son derece şefkat ifade eden, dünya ve ahiret kurtuluşunu vadeden bir konuşma yapar, grup bundan hoşlanıp Hz. İsa'nın peşine takılırlar. Tabii olarak kendileri de insanlara aynı yaklaşımı sergileyerek dini tebliğ görevini yapmaya devam ederler. Hz. İsa, onlara bir kâmil insanda olması gereken bütün özellikleri kazandırabilmek için her türlü iman ve ahlâk eğitimini uygulamalı olarak gösteriyordu.

Bununla beraber, Hz. İsa'nın doğumundan itibaren yaklaşık üç yüz sene boyunca (Büyük Kostantin'in Hristiyanlığı kabul etmesine kadar) Hristiyanlar hem -içinden çıktıkları inanç toplumu olarak- Yahudilerden hem de putperest Romalı ve Yunanlılardan çok zulüm gördüler. Havariler dini tebliğ yaparken yer altlarında/mahzenlerde, mağaralarda gizlice dinlerini öğretip ibadetlerini yapmak zorunda kaldılar.¹⁶ Nitekim Antakya'daki ilk mabetleri bir mağara kilisesidir.

Bu durum onların, Hz. İsa'dan tevarüs ettikleri zorluklara tahammül ve sabırla iş yapma, Allah'a güvenip tevekkül ederek hedefe kilitlenme anlamında çok önemli hasletler kazanmalarına ve dindaşlarına bu hasletleri öğretmelerine vesile oldu.

Kur'ân'da havarilerin iman eğitimine de işaret edilmektedir. Buna göre havariler Hz. İsa'ya *"Senin Rabbin gökten bize bir sofrayı indirmeye kaadir midir?"*¹⁷ diye sorduklarında Hz. İsa onlara böyle bir sorunun abes olduğunu, böyle bir sorudan dolayı Allah'tan korkmaları gerektiğini söyler. Bunun üzerine havariler, maksatlarının -İbrahim'in (a. s.) yaptığı gibi-¹⁸ imanda *"kalbî itmi'nan"* olduğunu söyleyerek bir çeşit özür dilerler.¹⁹ Hz. İsa zaman zaman mucizelerle bazen de bir ölünün dirilişine onları şahit kılmakla iman eğitimini en ileri seviyelere taşıyordu.²⁰

Hz. İsa havarilerden bir kısmını çamaşır yıkarken görünce onlara *"Ey insanlar! Siz bu çamaşırınızı yıkıyor ve kirlerden temizliyorsunuz, fakat niçin aynı şeyi kalplerinize yapmıyorsunuz?"*²¹ diyerek kalp temizliğinin önemine vurgu yaptı.

Aynı şekilde ahlâk eğitimine de çok önem veriyordu. Bir gün havariler dediler ki, *"Ey Ruh'u-İlah, acıktığımızda sofrayı indiriyorsun, susadığımızda su çıkarıyorsun, bizden daha faziletli kimse var"*

¹³ er-Razî, *el-Mefâtih*, C. 3, S. 232; *DİA*, Cilacı, 1997: C. 16, S. 514; Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 18.19; *İncil-i Şerif*, Matta, 4/18-22.

¹⁴ Türk, S. 40.

¹⁵ Âl-i İmran, 3/51-54; el-Maide, 5/111-115; es-Saf, 61/14.

¹⁶ A. Cevdet Paşa, *Kıssas-ı Enbiya*, C. 1, S. 45.

¹⁷ el-Maide, 5/112.

¹⁸ el-Bakara, 2/260

¹⁹ el-Maide, 5/113; Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 33.

²⁰ *DİA*, Cilacı, 1997: C. 16, S. 516; Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 37; Yılmaz, *Ashab-ı Karye ve Habib-i Neccar*, S. 44-47.

²¹ *DİA*, Cilacı, 1997: C. 16, S. 516.

mıdır? dediler. Hz. İsa onlara “Sizden faziletlisi, elinin emeğiyle geçinendir.” buyurdu.²² Bunun üzerine havarilerin her biri, kendi bildiği mesleğini icra ederek geçimlerini sağlamaya devam etti. Hz. İsa onlara sade yiyip, sade içip, sade giyinmelerini, dünya malını dünya ehline bırakmalarını tavsiye ederdi.²³

Gümrük memuru olan bir tanesi hariç, havarilerin hiçbiri okuma yazma bilmediği için onlara anlattığı hakikatleri çoğu zaman üç kere tekrar etmek ve uygulayarak göstermek durumunda kalıyordu.²⁴

1.4. Tebliğ Metodları

Daha başkaları da olmakla beraber, Hz. İsa'nın insanlara vaaz etmek için seçtiği on iki havari - ağırlıklı olarak- insanlara tebliğ vazifesi yapmak için yeryüzüne dağılıyorlardı.²⁵ Havarilerin ellerinde yazılı bir metin olmadığından tebliği öncelikli olarak kendi hayatlarında tatbik ederler, sözlü anlatım arkasından gelir, önceliği kendi kavimlerine verirlerdi. Anlatımlarında akıl ve mantık kurgusu kuvvetli misâlleri ağırlıkta olan bu nasihatlerden âlim cahil herkes bir şeyler anlardı.

İnsanlar arasında zengin fakir ayrımı yapmaz, kimseye kin gütmeyen kendilerine düşman olanlara bile sevgi ve merhametle yaklaşacak kadar alıcnap idiler. Kendi ellerindekini muhtaçlarla paylaşır, zenginlerin fakirlere yardım etmesini teşvik eder öncelikli olarak gönüllerdeki yaraları tedavi eder sonra da İsa'dan (a.s.) aldıkları keramet yetkisiyle yaralıları hastaları tedavi ederlerdi.

Havariler organize yardım kuruluşu gibi çalıştıkları için, iyiliklerini görenler onların anlattıklarına inanırlar; böylece her geçen gün cemaatlerini çoğaltırlardı. Yaruşalim'deki merkezde bulunan Havari Yakub'a, yardımlar ve tebliğ çalışmaları hakkında periyodik raporlar verirler yardım ve tebliğ çalışmalarını buna göre planlardı.²⁶

1.5. Havarilerin Sayıları

Hristiyan kaynakları, listedeki şahısları değişse de havarilerin sayılarıyla ilgili olarak on iki rakamı üzerinde dururlar. Hz. İsa “Ben, İsrail evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmedim.”²⁷ demiş ve bu tarihi bağlantının gereği olarak, kendine Beni İsrail'in on iki kabilesini temsilen on iki havari seçmiştir.²⁸ İsrail (Yakub a.s.) oğullarındaki on iki (sıbt) kabile²⁹ ve on iki temsilci³⁰ konusu, Kur'an'da Allah'ın onlarla ahidleşmesi ve bazı emirlerinin yerine getirilmesi bakımından muhatap tuttuğu gruplar ve kişiler olarak dini yönü olan bir konudur. Ayrıca o zamanlar Mezopotamya, Mısır ve Anadolu toplumlarında on iki rakamına kutsallık atfedilmekteydi. Bunun, vahiy kaynaklı, İsrail Oğullarından kalma bir anlayış ve inanış olduğu ilgili Kur'an âyetlerinin bildirmesiyle anlaşılmaktadır. Bu anlayıştan dolayı olsa gerektir ki Hristiyan kaynakları, -on iki sayısı içine girenler farklılık gösterse de- havarilerin sayısı olarak on iki rakamını korumaya özen göstermektedirler.³¹ Müslüman tarihçi ve tefsircilerinin yaklaşmaları da genellikle böyle olmuştur.³²

Özellikle mesleği balıkçılık olan dört kişi ile mesleği çamaşırcılık olan altı kişiden sonraki iki kişinin, bir de son toplantı gecesinde Hz. İsa'ya ihanet edip sonra da intihar ettiği söylenen Yahûda İskaryot'un yerine kimin havari olarak kabul edildiği konusunda ihtilaf bulunmaktadır.

Bazılarına göre bu son iki kişiden birinin vergi memuru olup okuma yazması olan ve dört İncil'den birinin yazarı olan Yuhanna kesin olarak Havari kabul edildiği için ihtilaf diğer on ikinci kişinin kim

²² *DİA*, Cilacı, 1997: C. 16, S. 516; Türk, S. 516.

²³ Elmalılı, *Hak Dini*, C. 7, S. 4946; Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 39.

²⁴ *DİA*, Cilacı, 1997: C. 16, S. 514; Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 31-46.

²⁵ *İncil-i Şerif*, Markos, 3/15.

²⁶ Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 54-61.

²⁷ *İncil-i Şerif*, Matta, 15/24; *DİA*, Cilacı, 1997: C. 16, S. 514.

²⁸ *DİA*, Cilacı, 1997: C.16, S. 514; *İncil-i Şerif*, Matta, 10/1; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 9 bs. (İstanbul: TDV. Yay.46, 2005), C. 2, S. 318.

²⁹ el-Âraf,7/160.

³⁰ el-Maide, 5/12.

³¹ *İncil-i Şerif*, Luka, 22/30.

³² Elmalılı. *Hak Dini*, C. 7, S. 4946.

olduğu hakkındadır. Bir de ihanet edenin yerine kimin kabul edildiği hususu kalmaktadır. Genellikle bizim 13. kişi olarak kaydettiğimiz Matthias on ikinci havari olarak kabul edilmektedir.

1.6. Havarilerin İsimleri

Havarilerin sayılarında olduğu gibi isimlerinde de Hristiyan kaynakları dâhil³³ bazı değişiklikler görülmektedir. Havarilerin sayılarındaki ihtilafa âit mütalaalar muvacehesinden baktığımızda çoğunluk tarafından kabul edilen isimleri ve onlardan bilinenlerin ölüm yerlerini burada listelemek istiyoruz. Çünkü onların isimleri, mensubiyetleri hakkında; ölüm yerleri ve şekilleri yaşayış ve mücadeleleri hakkında fikir vermektedir.

1-Simon Petrus: Hz. İsa'ya ilk iman eden³⁴ Celileli balıkçı, M.S. 62 yılında Roma'da çarımha gerilerek şehit edilmiştir.

2-Andreas: Simon'un kardeşi, balıkçıdır. Zenciler ülkesinde³⁵ çarımha gerilerek öldürülmüştür.

3-Büyük Yakub: M.S. 62 yılında Roma'nın Filistin bölge valisi tarafından şehit edilmiştir.

4-Yuhanna: Yuhanna İncilinin yazarıdır. M.S. 100 yıllarında Efes'te vefat etmiştir.

5-Filipus: M.S. 80 yılında Pamukkale'de şehit edilmiştir.

6-Bartalemeos: Ermenistan civarında canlı canlı derisi yüzülerek şehit edilmiştir.

7-Thomas: M.S. 72 yılında Hindistan'da şehit edilmiştir.

8-Matta:³⁶ İncil yazarı,³⁷ Matta da Andreas ile beraber Afrikaya gönderilmiştir.³⁸

9-Küçük Yakub: M. S. 62 yılında şehit edilmiştir.

10-Teddeus: Pers topraklarında Simon'la beraber şehit edilmiştir.

11-Gayyur Simon: Pers topraklarında veya Afrika'da M. S. 107 yılında şehit edilmiştir.

12-Yahuda İskaryot: Hz. İsa'nın havarilerle yaptığı son toplantı yerini ihbar etmiş, yaygın görüşe göre vicdan azabından intihar etmiştir.

13-Matthias: Yahuda'nın ihanet ve intiharından sonra kur'aya çıkan iki kişiden biri olarak (Havari) seçilmiş,³⁹ M.S. 61 yılında şehit edilmiştir.⁴⁰

Birçok kaynakta havarilerin isimlerinin kafa karıştıracak kadar değişik verildiğine rastlanmaktadır. Ayrıntıya girmeden, araştırmamız sırasında karşılaştığımız bilgilerden bizde oluşan kanaati özetlemek istiyoruz. Hz. İsa'nın kendisi İsrailoğullarına mensup olduğu için konuştuğu dil Aramice idi. İlk önce muhatap kitlesi Yahudiler idi. Havariler de aynı milletten olduklarına göre onların isimlerinin kendi dil ve kültürlerine göre olması tabiidir. Fakat gerek tebliğ için gittikleri yerlerdeki halkın telaffuz şekli gerekse o zamanlarda Orta Doğuda hâkim olan ve bir üst kimlik olarak kabul edilen Yunan/Roma kültüründeki isimlerin telaffuz şekli, isim değişikliklerinin en önemli sebebidir. Çünkü Hristiyanlık Roma Devleti coğrafyasına yayılınca iki kültür mezc olduğu için havarilerin bir kısmının isimlerinin en az iki çeşit söylendiğini görmekteyiz.

Bunlara ek olarak, islami kaynaklara hâkim olan Arapçadaki telaffuz şeklini veya tercümesini göz önüne aldığımızda, havarilerin isimlerinin ihtilafıymış gibi gözükmesinin sebebi daha iyi anlaşılır.

1.7. Havarilerin İman, Ahlâk ve Yaşantıları

a)-İmanda itmi'nana ermeleri: Kur'ân'da Hz. İsa'nın, havarilerin imanlarının sağlamlığıyla ilgili onlarla konuşup onları gayrete getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Havariler ise hiç tereddüt etmeden "*Sen şahid ol ki biz gerçekten müslümanlarız.*" diye karşılık vermişlerdir.⁴¹

³³ İncil-i Şerif, Matta, 10/2-4; Markos, 3/16-19; Luka, 6/14-16; Âmâl-i Rusül, 1/13.

³⁴ DİA, Cilacı, 1997: C. 16, S. 514.

³⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, C. 7, S. 4946.

³⁶ DİA, Cilacı, 1997: C. 16, S. 514

³⁷ Gündüz, *Hristiyanlık*, S. 28.

³⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, C. 7, S. 4946.

³⁹ İncil-i Şerif, Âmâl-i Rusül, 1/23-26; DİA, C. 16, S. 514.

⁴⁰ İncil-i Şerif, Matta, 10/2-3; Elmalılı, C. 7, S. 4946; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, C. 2, S. 318; DİA, Cilacı, 1997: C. 16, S. 513; Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 14-15; Gündüz, *Dünya Dinleri*, S. 120.

⁴¹ Âl-i İmran, 3/52-53.

Havarilerin vefat ettikleri yerlere ve ölüm şekillerine dikkat edilirse imanda ne kadar azîmet sahibi oldukları daha iyi anlaşılacaktır. Onlar, âyetlerde belirtildiği üzere imanlarına Allah'ı ve Hz. İsa'yı şahid tutarken bunu kast ediyorlardı. Yani, biz sözde iman ettiğimizi söylemiyoruz, bunun gereği ne ise onu sakınmadan yapmaya talibiz diyorlar ve bunu uygulamada hayatlarını feda ederek gösteriyorlar. Ne acı bir durum ki çoğu en ağır işkencelerle şehit edilmişlerdir.

Havariler, Hz. İsa'dan, gökten sofrayı indirmesini istediklerinde O, onlara "*İman ediyorsanız* (böyle şeyler istemekten) *Allah'tan korkunuz.*" diye söyleyince Hz. İsa'ya "*İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz itmi'nana (imanın kalpte kökleşmesi) ersin.*" diye karşılık vermişlerdi.⁴² Bu mucize vesilesiyle bazı müfessirler, Hz. İsa'nın gökten inen sofradan hasta, yaşlı, fakir, aç, kimsesiz ne kadar insan varsa hepsinin yemelerini, karınlarını doyurmalarını sağladığını nakletmektedirler.⁴³

b)-Cihat etmeleri: Hz. İsa "*Allah yolunda benim yardımcılarım kimdir?*" deyince, havariler, "*Allah yolunda (sana) biz yardım ederiz.*" dediler.⁴⁴ Bazı tefsirlerde, Hz. İsa bu soruyu onlara sorduğunda, insanların kendisinden yüz çevirdiği veya kendisini öldürmek için karar aldıkları ve kendisinin çok yalnız kaldığı ifade edilmektedir. Havarilerin her biri bu sözlerini, tebliğ/cihat için dünyanın çeşitli yerlerine dağılarak ve en acımasız işkencelere maruz kalarak o uzak ülkelerde canlarını vererek ispat etmişlerdir.

c)-Resûle tabi olmaları: Havariler "*Rabbimiz, senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi şahidlik edenlerle beraber yaz.*"⁴⁵ diye dua ediyorlar. Bir defasında, Yahudiler Hz. İsa'yı buldukları yerden taşıyarak kovdular. Hz. İsa oraya tekrar girmek isteyince havarilerden Thomas, arkadaşlarına "*Biz de onunla beraber ölmek için gidelim*" dedi.⁴⁶ Dikkat edilirse Thomas, "*ölmek için gidelim*" diyerek sadece hayatta değil ölümden de Hz. İsa'ya tabi olduğunu izhar ediyor.

d)-Allah'ın ilhamına mazhar olmaları: "*Hani bir de, Bana ve Peygamberime iman edin diye havarilere vahiy/ilham etmiştim.*"⁴⁷ Maide Süresi 111. âyette "*Havarilere vahiy etmiştik*" ifadesi geçmektedir. Kur'ân'da *vahiy* kelimesi peygamberlere Allah'ın bildirim göndermesine kullanılırken burada havarilere kullanılması bunun Musa'nın (a.s.) annesine⁴⁸ ve arı'ya vahiy/ilham⁴⁹ mânâsında, yol göstermek için "*ilham ettik*" mânâsında olduğu bildirilmektedir. Bilindiği üzere Kur'ân'da Hz. İsa'nın gösterdiği mucizelerden bahsedilmektedir. Bunlar, Allah'ın izniyle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıp ona üfleyip canlandırmak, anadan doğma körü, alaca hastalığını iyileştirme, ölüyü diriltme, evlerde bulunan şeylerden yenilen ve biriktirilenleri haber vermektir.⁵⁰ Bazı tefsirlerde Hz. İsa'nın "*Şâkirde muallimi gibi ve kula efendisi gibi olmak kifâyet eder.*"⁵¹ diyerek bu mucizelerinin havarilerde ilham veya keramet olarak yansımalarının olduğunu, gerek âyetlerde sayılan mucizelerin gerekse bunların dışında denizde yürümek,⁵² bir topluluğa kendi dilinden anında hitap edebilmek vb. kerametlerin olduğu bildirilmektedir.⁵³

e)-Havarilerin Hz. İsa'yı Hz. Meryem'in oğlu olarak görmeleri:⁵⁴ Kur'ân, havarilerin Allah ve Peygamber inancıyla ilgili olarak özellikle **Meryem Oğlu İsa**⁵⁵ ifadesini öne çıkarır ve bununla onu *insan evladı* olarak görüp inandıklarına vurgu yapar. Hz. İsa'yı insan evladı olarak görünce tabii

⁴² el-Maide, 5/113.

⁴³ Elmalılı, *Hak Dini*, C. 3, S. 1848.

⁴⁴ Âl-i İmran, 3/52; es-Saf, 61/14

⁴⁵ Âl-i İmran, 3/53

⁴⁶ *İncil-i Şerif*; Yuhanna, 11/16; *DİA*, Cilacı, 1997: C. 16, S. 514.

⁴⁷ el-Maide, 5/111.

⁴⁸ el-Kasas, 28/7.

⁴⁹ en-Nahl, 16/68.

⁵⁰ Âl-i İmran, 3/49; el-Maide, 5/110.

⁵¹ Elmalılı, *Hak Dini*, C. 7, S. 4947.

⁵² *DİA*, Cilacı, 1997: C.16, S. 516.

⁵³ Elmalılı, *Hak Dini*, C. 7, S. 4947.

⁵⁴ en-Nisa, 4/157,171; el-Maide,5/112.

⁵⁵ es-Saf, 61/6.

olarak '*Allah'ın Oğlu*' olarak görmediklerini ve inanmadıklarını da vurgulamış olmaktadır.⁵⁶ Bundan, havarilerin Hz. İsa'yı sevmek bahanesiyle Allah'a evlad isnat etmek gibi bir şirk inançlarının olmadığını açıkça anlayabiliriz.

İslami kaynaklarda çok karşılaşmamıza rağmen,⁵⁷ İncillerde bugünkü haliyle bile, az da olsa Hz. İsa'nın kendini **İbnü'l-İnsan/İnsan Oğlu** olarak ifade ettiğini görmekteyiz.⁵⁸ Buna rağmen bugünkü İncillerin çok kere, Kur'an'dan ayrışarak, Hz. İsa için Allah'ın Oğlu veya "Rab" ifadesi kullandığını görmekteyiz,⁵⁹ ancak bunun küfür olduğu Kur'an'daki birçok âyette bildirilmektedir.⁶⁰

f)-Havariler toplumun zayıf tabakasındandı. Tarih boyunca hak yoldan sapmış toplumların ileri gelenleri Allah'ın gönderdiği hidâyet rehberleri karşısında hep kör kalmışlar⁶¹ ve toplumların zayıf kesimlerinin hidâyet bulmasını engellemeye çalışmışlardır. Nuh'un (a.s.) kavminin ileri gelenlerinin dediği gibi kendileri peygamberlere karşı çıkmışlar, iman edenleri de hep aşağılamışlardır.⁶² Hz. İsa'ya ilk iman eden havariler toplumun zayıf tabakasından olduğu için ileri gelenler tarafından aşağılanmalarının ötesinde, Hz. İsa onlarla meşgul oluyor diye onu da hor görüyorlardı. Ama ne Hz. İsa ne havariler bu duruma aldırış etmeden hak yolda yürümeye ve adım adım o zalimlerin kurduğu zulüm düzenini yıkmaya çalışıyorlardı. Ama buna karşılık dünyevi planda zayıf oldukları için çok acı çekiyorlardı. Hz. İsa tevazu gösterip toplumun zayıf, hasta, fakir, kimsesiz kesimlerine ilgi gösterip onları maddeten ve manen ihya etmeye gayret göstermişti. Havarilere de aynı tavsiyelerde bulunduğu onlar da onun yolundan gidiyor toplumlarının dezavantajlı kesimlerinin gönüllerini ihya ediyorlardı.

Diğer yandan bir günlük yiyeceklerinden fazla dünyalık biriktirmediler. Hz. İsa'ya bir adam sordu, yakîne nasıl ulaşırim diye, o da "*Senin nazarında altın, taş, çamur aynı mıdır?*" dedi. Son derece müstağni yaşar, halktan bir şey kabul etmezlerdi. Gerektiğinde ücret karşılığı mesleklerini icra ederek maddi ihtiyaçlarını karşılarlardı. Nitekim birçok yerde olduğu gibi, Antakya'da da başarı sağlamalarının altında bu gerçekçilik yatmaktadır.⁶³

1.8. Peygamberimizin Ashabını Havarilere Benzetmesi

Peygamberimizin, havarileri söz konusu ettiği en meşhur hadisi şudur. "*Her peygamberin bir havarisi vardır, benim havarim de Zübeyr bin Avvâm'dır.*"⁶⁴ Efendimiz, Hendek Savaşında en zorlu bir zamanda yardım için üç defa insan çağırılmış, hepsinde de Hz. Zübeyr koşarak gelmiş ve Peygamberimizin bu iltifatına mazhar olmuştur.⁶⁵ Nevevî'nin Sahih-i Müslim Şerhinde Efendimizin "*Benden önce Allah hangi ümmete peygamber gönderdiyse onların hepsinin de ümmeti içinde havarileri ve sünnetini, yolunu takip eden, emrine uyan yakın dostları olmuştur.*"⁶⁶ buyurduğu rivâyeti geçmektedir. Bu anlatımlarda her ne kadar Efendimiz, doğrudan havarileri anlatmıyorsa da onlar üzerinden anlattığı konu, havariler hakkında ne bilinmesi ve düşünülmesi gerektiği hakkında fikir vermektedir. Zaten Peygamberimizin kendisi de geçmiş peygamberlerin ve Hz. İsa'nın⁶⁷ yolundan giderek, çoğu aşere-i mübeşşereden olan on iki önde gelen ashabı kendisine havari olarak seçtiği ve onlar içerisinde en çok fedakâr olanları böylece taltif ettiği anlaşılmaktadır.

⁵⁶ el-Maide, 5/116.117.

⁵⁷ Elmalı, *Hak Dini*, C. 7, S. 4947.

⁵⁸ *İncil-i Şerif*, Matta, 16/13, Markos, 8/31, Luka, 9/22;

⁵⁹ A. g. e, Matta, 16/16. ; Yuhanna, 1/1,14.

⁶⁰ en-Nisa, 4/171; el-Maide, 4/17, 72,73,75.

⁶¹ Hûd, 11/28.

⁶² Hûd, 11/27; Sebe', 34/31-33.

⁶³ Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 62.

⁶⁴ *el-Buharî, Kitabu'l-Cihat*, (www.al-maktaba.org/book/33757/5059), C. 4, S. 27.

⁶⁵ Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 69,70.

⁶⁶ Ebu Zekerîyya Yahya bin Şeref bin Müri en-Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, C. 1, S. 231.

⁶⁷ *İncil-i Şerif*, Markos, 3/15.

2. İnanmış Adam: Racülün Mü'min

Kur'ân'da kimliği bildirilmeyen ama bir sûreye ismi verilecek kadar kıssası önemli olan bu zatın da tıpkı havariler ve Habib-i Neccar gibi özelliklere sahip biri olduğu anlaşılmaktadır. Biz çalışmamızın bu bölümünde, Musa (a.s.) gibi azimet sahibi bir peygambere en zor zamanlarında iman edip destek veren bu zatın,⁶⁸ Mü'min sûresindeki kıssada bildirilen, havariler ve Habib-i Neccar'a benzeyen özelliklerini açıklamaya çalışacağız. Bu zatın namıyla (*Racülün Mü'min*) isimlendirilen, Kur'ân'daki kırkıncı (Mü'min) Sûrenin 28-46. âyetlerinde anlatılan kıssada ortaya konulan özelliklerine dikkat edildiğinde, aynen Yasin Sûresindeki "*Şehrin öbür ucundan koşup gelen adam*" kıssasında olduğu gibi; ortaya çıkışı, kavmine nasihati ve muhatabı olan Âl-i Firavun'un âkıbeti vb. konularda çok benzeşme olduğunu görmekteyiz.

2.1. "Racülün Mü'min": İnanmış Adam Kimdi?

Elmalılı'ya göre, kıssanın ilk âyetindeki ifadeden bu zatın Mısırlı olduğu anlaşıldığı gibi; Firavun hanedanına mensup, Kıptî asıllı,⁶⁹ polis nazırı, yetkili bir kişi idi. Süddî'ye göre de Firavun'un amcasının oğlu idi.⁷⁰ Bazı tefsirlerde "*Mü'min-i Âl-i Firavn*" olarak geçmektedir.⁷¹

2.2. İnanmış Adamın Zühd Anlayışı

Bu zatın tavırlarından anlıyoruz ki, gerek devletteki mevkiini terk etmesinde gerekse sonraki mücadelelerinde dünyaya geçici, bitip tükenici bir meta gözüyle baktığını, dünya hayatını yaşamının âhiret için olduğunu ve bundan öte bir kıymet vermemek gerektiğini düşünüyordu.⁷² Âhiret hayatının ise daim, kalıcı, bitip tükenmesi, başka bir hayata geçilmesi olmadığına inanıyor; bunun için de rahat ve serbest mücadele verebildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu zatın, ahiretin cennetinin de cehenneminin de ebedi olduğunu; dünya bağımlılığının bu gibi ulvî mücadelelere engel olduğunu telkin ettiği anlaşılabilir. Nasihatlerinin bir bölümünde Firavun'a taraftar olmanın kötü amel, ona karşı mücadele etmenin salih amellerden olduğunu anlatmaktadır.⁷³

2.3. İnanmış Adamın Dini Hitabetteki Ustalığı

"İnanmış Adam"ın dikkat çeken özelliklerinden biri de Habib-i Neccar gibi başarılı bir hatib oluşudur. Kıssanın bütününe baktığımızda çok merhametli ve onların hidâyetine düşkün bir eda ile evvela icmalî olarak, vaziyetin gerektirdiği gibi hitabının⁷⁴ yanında, şartlar inananlar aleyhine geliştikçe hitabındaki tafsilin ve şiddetin dozunu artırdığı da gözlemlenebilmektedir.⁷⁵ O'nun bu tavrı Firavun'u çaresizliğe itmiş, veziri Hâmân'a kule inşa ettirmek⁷⁶ gibi ümitsiz uğraşlara (siyasi manevralara) girişmeye mecbur bırakmıştır.⁷⁷

2.4. Tebliğ ve Mücadeleyi Yerinde ve Zamanında Yapması

Âyette açıkça ifade edildiği gibi bu zat önceleri imanını gizliyordu.⁷⁸ Firavun Hz. Musa'yı öldürmeye karar verince⁷⁹ ortaya çıkma lüzumunu hissetmiştir.⁸⁰

Bu davranışı Peygamberimizin "*Cihadın en faziletlisi zalim sultan karşısında adaleti/hakkı söylemektir.*" hadisinde mânâsını bulan Firavun gibi dünyanın gördüğü en zalim krallardan biri

⁶⁸ el-Mü'min, 40/28.

⁶⁹ et-Taberî, *el-Cami*, C. 21, S. 395; er-Razî, *el-Mefatih*, C. 27, S. 509; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 7, S. 140.

⁷⁰ et-Taberî, *el-Cami*, C. 20, S. 311; er-Razî, *el-Mefatih*, C. 27, S. 509; Elmalılı, *Hak Dini*, C. 6, S. 4157; Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, C. 4, S. 656.

⁷¹ et-Taberî, *el-Cami*, C. 21, S. 391; er-Razî, *el-Mefatih*, C. 27, S. 509; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 7, S. 142.

⁷² el-Mü'min, 40/39; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 7, S. 145; Elmalılı, *Hak Dini*, C. 6, S. 4164.

⁷³ el-Mü'min, 40/40-41; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 7, S. 154; Elmalılı, *Hak Dini*, C. 6, S. 4164-4165.

⁷⁴ el-Mü'min, 40/29.

⁷⁵ er-Razî, *el-Mefatih*, C. 27, S. 518.

⁷⁶ el-Mü'min, 40/36.

⁷⁷ el-Mü'min, 40/36-37; Elmalılı, *Hak Dini*, C. 6, S. 4160.

⁷⁸ el-Mü'min, 40/28.

⁷⁹ el-Mü'min, 40/26.

⁸⁰ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 7, S. 140.

karşısında Allah'ın Peygamberini savunması en büyük cesaret ve cihat olarak kabul edilmektedir.⁸¹ Hatta daha sonra Firavun'a karşı kavmini kendine tabi olmaya çağırıp,⁸² sonra bir huruç hareketine giriştiği, İbn-i Abbas'a göre⁸³ Firavun'un askerlerini yenilgiye uğrattığı yorumlarının yapılmasına sebep olmuştur.⁸⁴

İnanmış adam kavmine nasihat ederken, önceleri âhîret hayatının varlığını, ondan kurtuluşun olmadığını hatırlatırken,⁸⁵ Firavun ve avenesinin hakkı kabul etmeye niyetlerinin olmadığı anlaşılırdıkça cehennem/kabir azabıyla⁸⁶ korkutma yolunu seçmiştir.

2.5. İnanmış Adamın Cesaret Ve Fedakârlığı: Tevekkül Ve Teslimiyeti

Peygamberlere destek veren bu gibi imanı kavî fedakâr insanlarda olmazsa olmaz özelliklerden biri de şartsız olarak Allah'a tam tevekkül ve teslimiyettir.⁸⁷ *İnanmış adamın* kavmiyle mücadelesinin sonlarında kavmi tarafından tehdit edilince kendisi de hiç fütur getirmeden cesaretle aynı şiddette cevap verip, korkmadığını kendisinin bütün işlerini Allah'a havale ettiğini bildirmiştir.⁸⁸

Hiz. Ali, aynı durumda Hiz. Ebu Bekir'in, Peygamberimizi Ka'be meydanındaki İbn-i Ebi Muayt'ın saldırısından kurtarmaya yetişmesini de bu zata benzetmiş, tek farkın *"bu zatın o zaman imanını gizlemekte olduğunu ama Ebu Bekir'in imanını açıkça bildirdiğini,"* söylemiştir.⁸⁹

Bu zatın tevekkül ve teslimiyetine, tefsirlerde geçen şu olay örnek verilebilir. Firavun'dan kaçarken, Mısır'dan çıktıktan sonra denize doğru yürüdükleri anda *"Hz. Musa'ya ey Allah'ın Peygamberi nereye emredersin?"*, diye sorar. Hiz. Musa, *"önüne doğru"* diye cevap verir. İnanmış Adam: *"Önümüzde denizden başka bir şey yok"* deyince, Hiz. Musa: *"Vallahi yalan da söylemiyorum, kandırılmadım da"* der (*Allah'ın vahyi bu şekilde demek ister*). Böylelikle hiç sorgulamadan Hiz. Musa asasını denize vuruncaya kadar denize beraberce dalarlar.⁹⁰

Sahib-i Yasin'in (Habib-i Neccar) bütün toplumu karşısına alırken yaptığı da bu idi. Çünkü o da Antakya'ya gelen elçilere, düşmanları zarar vermesinler diye kendini ortaya atmış, rivâyete göre elçilerin kurtulmasını sağlamış ama kendisi şehit olmuştu. *İnanmış adam* da Âl-i Firavun'a nasihat edip oyalarken,⁹¹ Hiz. Musa'nın kurtulmasını sağlamak için bunu yapmış olabileceği akla gelmektedir.

2.6. İnanmış Adamın Kurtuluşu, Firavun ve Âl-i'nin Kötü Sonu

Bu kıssa, İnanmış Adam ve onun gibi, peygamberlerin en yakınında bulunmuş olan bahtiyar insanların, dünyadaki bu azimli mücadeleleri sonucunda Allah'ın onlara bir de âhîret kurtuluşu müjdelediğinin en açık anlatımıdır. Kıssanın son âyetlerinde Allah, inanmış adamı -ve bütün Hiz. Musa'ya inananları- koruduğunu, Âl-i Firavun'u kötü azapla cezalandırdığını beyan etmektedir.⁹² Nitekim Firavun ve avenesinin denizde boğularak helâk olduğu bildirilmektedir.⁹³

Sonuç olarak, İnanmış Adam dünyada Hiz. Musa ile beraber olma saadetine ve âhîrette cennetle müjdelenmekle müşerref olup kurtuluşa ermiştir.⁹⁴ Bunun gibi, Sahib-i Yasin de cennetle müjdelenmiş, onu ve elçileri dinlemeyip işkence ederek şehit eden kavmi helâk edilmiştir.⁹⁵

⁸¹ A.g.e., C. 7, S. 140

⁸² el-Mü'min, 40/38.

⁸³ Elmalılı, *Hak Dini*, C. 6, S. 4165.

⁸⁴ A.g.e., C. 6, S. 4163-4164.

⁸⁵ el-Mü'min, 40/30-33.

⁸⁶ el-Mü'min, 40/41-43.

⁸⁷ el-Mü'min, 40/44.

⁸⁸ er-Razî, *el-Mefâtiḥ*, C. 27, S. 520.

⁸⁹ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 7, S. 140; Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, C. 4, S. 657.

⁹⁰ et-Taberî, *el-Cami*, C. 21, S. 394-395.

⁹¹ A.g.e., C. 21, S. 394.

⁹² el-Mü'min, 40/45.

⁹³ Yûnus, 10/90-92; eş-Şuara, 26/66; Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, C. 4, S. 661.

⁹⁴ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 7, S. 146.

⁹⁵ Yasin, 36/26-29.

3. Habib-i Neccar: *Sahib-i Yasin*

Peygamberimizden yapılan bazı rivâyetlerde ve tefsirlerde, kendisinden “*Sahib-i Yasin*” olarak bahsedilen Habib-i Neccar, çalışmamızın üçüncü bölümünün konusu olmuştur. Kendisiyle alakalı olarak makalemizin kapsamına girecek kadar, bir araya getirdiğimiz bilgileri konuya ilgi duyanların istifadesine sunacağız

3.1. İnanmış Adam Örneği Olarak Habib-i Neccar

Çalışmamızın ana hedeflerinden biri, Kur’ân’ın muhtelif âyet ve sûrelerinde insanlığa örnek olarak takdim edilen “*İnanmış Adam*” veya inanmış adam kişiliklerinin daha yakından tanınmasına katkıda bulunmaktır. Kur’ân bu kişi veya kişiliklerin, peygamberlerin tebliğ vazifelerini yaparken hemen yanı başlarında cansiparane olarak onlara destek verdiklerini beyan etmektedir.

Bu grup veya kişilerden üç tanesini inceleyerek peygamberlere destek veren nicelerinin hizmet ve fedakârlıklarına ışık tutmaya çalışacağız.

Birincisi, Hz. İsa’ya en zor zamanlarında, dünyada sahip oldukları her şeylerini terk ederek destek olan havarileridir.

İkincisi, Firavun’un kavminden olup Hz. Musa’ya iman eden ve yine en zor zamanlarında ona destek olan “*Racûlün Mü’min*”: İnanmış Adam’dır.

Üçüncüsü, Hz. İsa’nın havarilerinin Antakya’ya tebliğ için ilk gelişlerinde, çok zor durumda olduklarını öğrenerek *koşarak gelen inanmış adam*: (müfessirlerin çoğunluğuna göre) Habib-i Neccardır.

Örnek olarak seçtiğimiz Havariler, İnanmış Adam ve Habib-i Neccar’ı, şahıslarında anlatmak istediğimiz hususları daha geniş çerçevede ele almak için tercih etmiş bulunuyoruz. Bunu da Habib-i Neccar’ı örnek veren Yasin Sûresi 20.-27. âyetlerdeki özelliklerin sıralamasını esas alarak konuyu işlemeye çalışacağız.

3.2. Habib-i Neccar’ın Şahsında, Peygamberlere Destek Verenlerin Ortak Özellikleri

Peygamberlere destek verenlerin ortak özelliklerin bir kısmını Fetih Sûresinin son âyetinde bulmak mümkündür. Ayrıca Habib-i Neccar yanında; Hz. Musa’ya İnanmış Adam ve havarilerin bu özelliklerinin kaynağına işaret edilirken, Peygamberimizin ashabının özellikleri verilerek bunların ortak özellikler olduğunu, birbirine benzerlik gösterdiklerini bu âyette görmüş olmaktadır. Bunun için önce bu âyetin meâlini ve bazı kısa açıklamalarını arz edeceğiz.

*Muhammed, Allah’ın Rasûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı merhametlidirler. Onların, rûkû ve secde halinde, Allah’tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat’ta ve İncil’de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih ameller işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vadetmiştir.*⁹⁶

“Onunla beraber olanlar”: Peygamberimizin ashabı kastedilmektedir.

“İnkârcılara karşı çetindirler”: Kâfirlere karşı çok şiddetli, sert ve kuvvetlidirler.

“Birbirlerine karşı merhametlidirler.”: Kendi aralarında çok yumuşak, çok nazik, merhametli hareket ederler.⁹⁷

Ashabın bu özelliklerini ifade eden Kur’ân’da başka âyetler de bulunmaktadır.⁹⁸

“İşte bu, onların Tevrat’ta ve İncil’de anlatılan durumlarıdır.” Ashabın bu özelliklerinin, Tevrat ve İncil’de de anlatıldığı ifadesi açık olmakla beraber, daha önceki ilahî vahyin medarı olan Zebur, Tevrat ve İncil’de, Kur’ân’da tekrar edilen bu gibi hususların varlığını; peygamberlerin yanında, onlara

⁹⁶ el-Feth, 48/29.

⁹⁷ Elmalılı, *Hak Dini*, C. 6, S. 4440.

⁹⁸ el-Maide, 5/54.

destek verenlerin bu özelliklere sahip bulduklarını da anlamak mümkündür. Bu ifadelerden, Kur'ân'da İnanmış Adam ve Habib-i Neccar gibi geçmiş ümmetlere âit şahsiyetlerin övgüsü yer alırken Tevrat ve İncil'de de Peygamberimizin ashabının övgüsü geçmişti, diyebiliriz.

Ele aldığımız örnekte, Âl-i Firavundan olup, Hz. Musa'ya iman eden adam'ın Tevrat'taki, Hz. İsa'ya iman eden havariler ve onlardan ders alan Habib-i Neccar'ın İncil'deki ilahi mebadan istifade etmiş olduğunu da buradan anlamak mümkündür.

"Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar." Kâfirleri öfkelenmekten kasıt: müminlerin, güçlü imanlarıyla sahip oldukları hak din karşısında, onların çaresiz kalmalarıdır. Yoksa Allah'ın kudreti karşısında kâfirlerin öfkelerinin bir şey ifade etmeyeceği âşikârdır.

Bu ayette Tevrat ve İncil'e atıf yapılarak cihan şumül hale getirilen Peygamberimizin ashabının çağlar üstü müstesna özelliklerinin en önemli kaynağı Kur'an'dır. En önemli örneği ise şüphesiz, insanlığa "üsve-i hasene"⁹⁹ olarak takdim edilen Hz. Muhammed'in Kur'an'da övülen güzel ahlakıdır.¹⁰⁰

a)-Hassasiyet/Peygamber veya Peygamber Elçilerine Karşı Duyarlılık:

Antakya'ya gelen elçilerin zor durumda olduklarını duyar duymaz koşup gelmesi, Habib-i Neccar'ın onların faaliyetlerini takip ettiğine işaret sayılabilir. Bundan, onun inandığı davaya sıkı sıkıya bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Bazı tefsirler, "koşarak geldi."¹⁰¹ ifadesini Kur'ân'ın metin ifadesi olduğu için aynen almış ve koşarak gelmiştir, şeklinde yorumlamışlardır. Bazıları ise bir insanın şehrin uzak bir ucundan koşarak gelmesinin zor olduğunu göz önünde bulundurarak, duyar duymaz aceleyle geldi veya bütün cehdiyle çalışıyordu, şeklinde yorumlamışlardır.¹⁰² Netice olarak Habib-i Neccar her iki halde de duyarlı davranmış ve mümkün olan en erken vakitte yetişerek emeline nail olmuştur.

Aynı tavrı, Hz. İsa'nın "Allah yolunda bana kim yardımcı olur," daveti karşısında havarilerin "Biz Allah'ın (peygamberinin) yardımcılarıyız,"¹⁰³ cevabında ve Peygamberimizin ashabının Akabe ve Rıdvan biatlarındaki bağlılık ifadelerinde¹⁰⁴ görmek mümkündür.

b)-Elçilere Uymaktan ve Tebliğ Yapmaktan Vazgeçmemek:

20. âyetteki tertibe göre Habib-i Neccar şehrin öbür ucundan koşarak gelir gelmez, "Ey kavmim! Elçilere uyunuz," dedi. Hidâyete ermenin ilk basamağı olarak elçilere uymayı gösterdi. Kur'ân bu durumu "De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olunuz ki, Allah' da sizi sevsin'"¹⁰⁵ şeklinde ifade etmektedir.

Habib-i Neccar putperest bir kral ve toplumunun karşısında, Hz. Musa'ya İnanmış Adam Firavun ve avnesinin karşısında, Habib-i Neccar'ın tabi olduğu havariler putperest Romalılar karşısında, Peygamberimiz ve ashabi da Mekkeli müşrikler karşısında hiç fütur göstermeden tevhidin tebliğini yapmışlardır. Kur'ân'daki kıssalar incelendiğinde nicelerinin benzer şartlarda hiç vazgeçmeden, bu yolda şehit oluncaya kadar ortak tavır sergiledikleri görülmektedir.¹⁰⁶

c)-Hasbîlik/Tebliğ Vazifesi Karşılığında Ücret Kabul Etmemek:

Habib-i Neccar, kavmini elçilere tabi olmaya çağırmasının hemen ardından "Sizden herhangi bir ücret istemeyenlere tabi olunuz." diye nasihatını sürdürmektedir. Bir başka ifadeyle, ilâhî tebliğ karşılığında dünyalık/ücret istemenin hidâyete vesile değil, mani olacağını söylemiş olmaktadır.

⁹⁹ el-Ahzab,33/21

¹⁰⁰ el-Kalem, 68/4

¹⁰¹ Yasin, 36/20

¹⁰² Elmalılı, *Hak Dinî*, C. 6, S. 4017.

¹⁰³ Âl-i İmran, 3/52; es-Saf, 61/14

¹⁰⁴ el-Feth, 48/18.

¹⁰⁵ Âl-i İmran, 3/31.

¹⁰⁶ Âl-i İmran, 3/146.

Kur'ân'da ifade örneğine çok rastladığımız,¹⁰⁷ Habib-i Neccar dilinden açıklanan bu Kur'an'î gerçeğe, ne havariler, ne inanmış adam, ne diğer peygamberler ve Peygamberimiz aykırı davranmamışlardır.

Bu çalışmamız vesilesiyle dini tebliğ konusunda bizde hâsıl olan kanaat: bir peygamberin devrinden uzaklaşıldıkça hasbî olarak yapılan tebliğ ruhunun zayıfladığı yönündedir. Çünkü bir yönüyle maddi varlık olan insanın, diğer insana manevi bir gerçeklik olan hidâyet teklifi ancak manevi şartlarda gerçekleşebilecek bir durumdur. Çünkü bu alana herhangi bir maddi bedel girerse manevi akımın/hidâyetin kesintiye uğrayıp ortadan kalkacağı izahtan varestedir. Yani, parayla satın alınabilen bir şeyin imanın konusu olması, aklen de kabul edilemez.

Bu konu ahlâk ve fıkıh kitaplarımızda etraflıca ele alınmış olmakla beraber; İslam tarihinde devletlerin dini hizmetlere maaşlı personel istihdam etmesiyle çoğu zaman karıştırılmaktadır. Çağımızda devletlerin, din hizmetinin aksamaması ve özüne uygun yapılması için maaşlı vazifeli istihdam etmesi başka bir şey olup, bu işin en asgarisi olarak kabul edilmelidir. Dini hizmetin dünyalık bir bedelinin olduğu kabulüyle dini tebliğ vazifesini ele almak, tebliğin özünde olan (amatör) ruhu yok eder. Zamanımızda dini hizmetlerdeki başarısızlıkların, din tebliğini memur profesyonelliği ile ele almaktan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yani, başarı için Habib-i Neccar anlayışının hâkim kılınması zaruridir.

d)-Doğruluk/Söylenenlerle Yaşantıların Uyumlu Olması:

Habib-i Neccar ücret meselesine dikkat çektikten sonra arkasından “*Onlar (elçiler), doğru yoldadırlar,*” demektedir. Hak yola davet etmekle davetçinin kendisinin hak yolda olması birebir alakalıdır. Doğru yolda olmayı ‘*eylem ve söylem birliği*’ olarak değerlendirdiğimizde hak yola davet edenin kendisinin, konuştuklarını muhakkak yaşantısında ortaya koymasının şart olduğunu net olarak söyleyebiliriz.

Bu mânâda, gerek Hristiyan gerekse İslam kaynaklarında havariler anlatılırken, öncelikli olarak onların tebliğ vazifesini yaşayarak gösterdikleri, sonradan icap ederse konuşma ile açıkladıkları ifade edilmektedir. Doğru yolu havarilerden öğrenen Habib-i Neccar'ın da dinine uygun yaşamayı esas alması tabiidir.

Hz. Musa'ya inanmış adam, gidilen yolun doğruluğuna vurgu yaptığı nasihatlerinde “*Bana uyun ki sizi doğru yola (Reşad) iletayim.*”¹⁰⁸ Demektedir. Bir davetçinin hak yolda kendisini örnek gösterebilecek kadar öz güvene sahip olmasının, doğru yol arayanlar için ne kadar güven telkin edici olduğunu herhalde izaha gerek yoktur.

Kur'ân, “*Ey iman edenler! Kendi yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Böyle yapmanız Allah katında büyük gazap gerektiren bir şeydir.*”¹⁰⁹ Buyurarak davetçinin bu özelliğine dikkat çekmektedir. Ayrıca, Şuayb (a.s.)'in kavmine “*Size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum.*”¹¹⁰ Diye söylediği bildirilmektedir.

Halk dilinde yaygın olarak kullanılan *talkın (telkin)-salkım* tekerlemesi üzerinden anlatılmak istenen de budur.

e)-Salâbet/Putlara Karşı Tavizsiz Durmak:

Hz. Musa zamanındaki Firavun, putperest insanların inandıkları ilahın/putların/tanrıların oğlu, ortağı kabul ediliyordu. Bunun için Hz. Musa ve tevhid inancına sahip olanlar tarafından put mefhumuna karşı bir tepki ve dik duruş söz konusu olunca; Firavun, maddi gücüne güvenerek “*Ben sizin en büyük Rabbinizim, dedi.*”¹¹¹ Hz. Musa'nın tebliğ ettiği tevhid inancına karşı, toplumu

¹⁰⁷ Hûd, 11/ 51; eş-Şuarâ, 26/ 109, 127, 145, 164, 180.

¹⁰⁸ el-Mü'min, 40/41.

¹⁰⁹ es-Saf, 61/2-3.

¹¹⁰ Hûd, 11/88.

¹¹¹ en-Nâziât, 79/24

baskılayacak başka hezeyanları da ortaya attı.¹¹² İnanç bakımından dehşet ifade eden bu duruma karşı *İnanmış Adam* tevhid inancını benimseyerek Hz. Musa'ya destek oldu.

Bunun gibi havariler de aynı yolu takip ederek yaşadıkları çağın 'Firavunlarına' (Romalılar ve diğerleri) karşı¹¹³ tevhid inancını benimseyerek Hz. İsa'nın yanında yer aldılar ve bu uğurda çoğunluğu işkence görerek şehit oldular.

Habib-i Neccar da toplumuna nasihat ederken -ben dilini kullanarak- biraz nezaketli de olsa *"O'nu (yaratan Allah'ı) bırakıp da başka ilahlar mı edineyim?"* diyerek kavmini putlardan vaz geçirmeye uğraşıyordu. Putları aşağılayarak konuşmasına devam ederken *"Eğer başka ilahlar edinirsem mutlaka açık bir sapıklık içinde olurum."* diyerek kendi üzerinden puta tapmanın sapıklık olduğunu ilan ediyordu.

Bunların hepsinin son temsilcileri olan Peygamberimizin ashabının putlara ve putlardan vazgeçmeyen müşriklere karşı aynı tutumu ortaya koyduğu Kur'ân'ın ve tarihlerin tesbit ettiği bir gerçekliktir.¹¹⁴

f)-Cesaret/Hakkın Yanında Yer Alırken Fütür Göstermemek:

Tamamen pagan kültürünün hâkim olduğu ceberut Roma despotizminin yönettiği, bir şehrin kapısından girerken bile putlara tapmanın mecbur edildiği bir dünya ortamında, bunlara tamamen zıt bir inanç ve hayat tarzını yaşamak herkesin göze alabileceği bir tehlike değildir.

Habib-i Neccar, peygambere veya onun elçilerine açıktan inanan, onlara ev sahipliği yapan, peygamber elçilerinin yaptığı dini tebliğ görevinin aynısını, putperest halkın ayaklanıp galeyana geldiği bir ortamda, Kur'ân'da örnek verilecek kadar Allah'ın rızasına uygun şekilde yapan, büyük cesaret sahibi bir zat olarak tefsir ve tarih eserlerimizde yerini almıştır. Mutlak bir ölüme doğru giderken kavmine karşı *"Muhakkak ben sizi yaratan Rabbinize iman ettim, beni dinleyin."* diye imanını izhar etmekten geri durmadı. Bu kadar cesaret ancak tam bir teslimiyet ve tevekkül ile olacağı için, Hz. Musa'ya iman etmiş adam da *"Ben işimi Allah'a havale ettim."*¹¹⁵ Diyerek Allah'a tam bir teslimiyetle Firavun'a karşı cesaretle duruşunu ortaya koymuştur.

Havariler ise Hz. İsa'nın göndermesiyle veya ondan sonra, dünyanın muhtelif devletlerine ve bölgelerine tebliğ için dağılmışlar; gittikleri yerlerdeki insanlar ve idareciler en az Firavun ve Roma İmparatorları kadar zalim ve gaddar davrandıkları için, her biri çeşitli işkencelerle şehit edilirken cesaretlerinden hiçbir şey kaybetmemişlerdir. Çünkü mümin ancak Allah'tan korkar.¹¹⁶

g)-İbadete Düşkünlük:

Habib-i Neccar kıssasında, üzerinde en fazla durulan konulardan biri de onun münzeviliği tercih etmesidir. Yani huzurlu yaşayabilmek ve ibadet etmek için şehrin dışında yaşamayı tercih ettiği hatta bir mağaraya çekilip orada ibadet ettiği hususudur.

Peygamberimizin ashabının özelliklerinin açıklandığı âyette *"Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün."*¹¹⁷ buyrulurken, bu özelliklerin, Tevrat'ta ve İncil'de böyle anlatıldığı beyan edilmektedir. Yani, Habib-i Neccardaki bu ibadete düşkün hayat tarzının kaynağının tabii olarak -Havariler vasıtasıyla- Hz. İsa/İncil olduğunu anlayabiliriz.

Çünkü Kur'ân, İncil'in ibadet öğretisinden yetişen ehl-i kitabın bu özelliklerine daha başka âyetlerde de şahitlik etmektedir.¹¹⁸ Yine, Habib-i Neccar, kavmine nasihat ederken *"Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim."*¹¹⁹ Derken de Allah'a ibadet kavramını ön plana çıkarmaktadır.

¹¹² ez-Zuhruf, 43/51-54.

¹¹³ Gündüz, *Pavlus*, S. 116-117.

¹¹⁴ el-Maide, 5/54; el-Feth, 48/29.

¹¹⁵ el-Mü'min, 40/44.

¹¹⁶ el-Maide, 5/54.

¹¹⁷ el-Feth, 48/29.

¹¹⁸ Âl-i İmran, 3/113-115, 199; el-Maide, 5/83-85.

¹¹⁹ Yasin, 36/22.

Taberî, naklettiği kıssada Habib-i Neccar'ın, işinin ve hastalıktan dolayı vücudunun zayıf düşmesinin onu Allah'a ibadet etmekten alıkoymadığını ifade etmektedir.¹²⁰ Bu örnekliklerden çıkarılacak ders, elbette kavi iman sahibi olmanın aynı zamanda; '*simasına secde eseri*' sirâyet edecek kadar ibadet ehli olmanın iktiza ettiği'dir.

h)-Şefkat/Tevazu/ Kendisini Şehit Edenlere Karşı Bile Hayır Dua Yapmak:

Hz. İsa'nın havariler aracılığıyla öğrettiği Hristiyanlıkta öyle insanlar yetişmişti ki; kendisinden altı yüz sene sonra bile Kur'an bunların varlığından örnek olarak bahis etmektedir. Bilindiği gibi Habib-i Neccar, Hz. İsa'dan hemen sonraki senelerde yaşamıştı. Kibirlenmemek, bilakis tevazu sahibi olmak, insanlara sevgi ve merhametle yaklaşmak, kendine kötülük edene bile iyi duygular beslemek Hz. İsa'nın başta gelen öğretilerindendi.

Havariler peygamberlerinden öğrendikleri tevazu ve alçak gönüllülükle toplumun en zayıf, yaralı, hasta, yaşlı, fakir ve kimsesizlerine yaklaşır; onlarla sohbet eder, varsa ellerindekini onlarla paylaşır ve onların imâna gelmesine vesile olurlardı. Bunu, onlara öğreten ve benimseten Hz. İsa'ya da, Peygamberimiz Hz. Muhammed'e de diğer peygamberlere de toplumlarının aristokrasi (mele', müstebir) kesimi, '*ayak takımı*' ile meşgul oluyor diye aşağılar, istihza ederdi.

Tevazu ve alçak gönüllülük ahlâkı, Allah'ın övgüsüne mazhar olarak Kur'an'da, "*Biz Hristiyanlarız" diyenlerden bazı keşişler ve rahiplerin kibirlenmeyenler*"¹²¹ olduğu beyan edilerek Peygamberimizin ashabına da örnek verilmektedir. Bu âyetteki '*ruhban*' âbid mânâsında olup¹²² bu gün anlaşıldığı gibi seçkinlik/seçkincilik demek değildir. Bu mânâdaki âyetler, Habib-i Neccar'ın sahip olduğu ahlâk ve tevazuya sahip olan, o zamanki Habeşistan Necâsisi ve etrafındaki din adamları¹²³ gibi Müslüman olan veya henüz olmamış olan diğer insaf sahibi Hristiyanlar¹²⁴ hakkında nazil olmuştur. Sonraki âyetlerde geldiği gibi bu insanlar, Allah kelâmı Kur'an'ı duyunca "*Ey Rabbimiz! Bizi hakka şahitlik edenlerle beraber yaz.*"¹²⁵ Ve "*Bütün arzumuz, Rabbimizin bizi Salihler grubuna dâhil etmesidir.*" derken¹²⁶ gözlerinden yaşlar gelir. Bu âyetlere göre tevazu ve alçak gönüllülük, onların hakkı bulmalarına vesile olmaktadır.

Her peygamberin en belirgin özelliklerinden biri de tebliğ yaptığı ümmetine çok düşkün ve merhametli olmasıdır. Gerek Hz. Musa'ya inanmış adamın gerekse Habib-i Neccar'ın, kavimlerine hitap edişlerinde merhamet, şefkat ve kavmine düşkünlük ifade eden "*Ey kavmim!*"¹²⁷ Hitabı dikkat çekmektedir. Ey kavmim diye hitap ettikleri insanlar ağırlıklı olarak küfür ehli olup kendilerine amansız düşmanlık yapanlardır. Buna rağmen onlar kavimlerine hiç dışlayıcı bir tavır takınmadan ama Allah'ın vahiy ettiği gerçekleri de hiç eğip bükmeden, nezaketlerinden bir şey kaybetmeden, tükenmez bir sabırla tebliğ vazifelerini yapmışlardır. Peygamberler ve elçilerindeki bu merhamet ve şefkatin kaynağı, Allah'ın sonsuz rahmetinin -onlar üzerinden- yansımalarıdır.¹²⁸ Musa (a.s.) nın merhameti inanmış adam üzerinden kavmine, İsa (a.s.) nın merhameti havariler üzerinden Habib-i Neccar'a, onun üzerinden Antakya halkına yansımıştır. Ama Antakya halkı bu merhameti idrak ve hak edemediği için helâke müstehak olmuştur.

Hz. Musa'ya inanmış adam bu durumu Kur'an diliyle, "*Ey kavmim! Bana ne oluyor ki, (bu ne hal?) ben sizi kurtuluşa davet ediyorum da, siz beni ateşe çağırıyorsunuz?*"¹²⁹ Diye ifade ediyor.

¹²⁰ et-Taberî, *el-Cami*, C. 20, S. 504-509.

¹²¹ el-Maide, 5/82.

¹²² Ebu Mansur Muhammed el-Maturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an*, çev. Bekir Topaloğlu ve S. Kemal Sandıkcı, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), C. 4, S. 297.

¹²³ Elmalılı, *Hak Dini*, C. 3, S. 1796; Karaman vd. *Kur'an Yolu*, C. 2, S. 325-328.

¹²⁴ el-Hadid, 57/27.

¹²⁵ el-Maide, 5/83.

¹²⁶ el-Maide, 5/84.

¹²⁷ Yasin, 36/20; el-Mü'min, 40/38.

¹²⁸ el-Âraf, 7/ 156; Taha, 20/44.

¹²⁹ el-Mü'min, 40/41;

Habib-i Neccar bu şefkati, kendisini işkenceyle öldürenlere bile son nefesinde, Allah'ın verdiği manevi müjdeleri görünce, *"Keşke kavmim, Rabbimin beni mağfiret edip, ikram görenlerden kıldığını bilseydi."*¹³⁰ Diye dua ve hasretle ifade etmiştir. Sonra da sahip olduğu tevazu, alçak gönüllülük ve merhametle *"Allah'ım kavmimi hidâyet et"* diyerek ruhunu teslim etmiştir.¹³¹

i)- Helâl Yemek/Kendi Elinin Emeğiyle Geçinmek:

Peygamberimiz (a.s.) *"Kul kendi eliyle kazandığından daha helâl bir şey yememiştir."* buyurarak bu konudaki kulluk hedefini koymuştur. Hayatını dini tebliğ için adayan havarilerin her biri bir meslek sahibi idiler. Hz. İsa onları *"Elinin emeğiyle geçinen sizden üstündür,"*¹³² diyerek uyardıktan sonra hepsi buldukları yerlerde kendi geçimine yetecek kadar mesleğini icra eder ve geçimini öyle temin eder, halkın verdiği bir şeyi ancak muhtaçlara dağıtmak için kabul ederlerdi.

Zengin olmak için uğraşmamak, dünya ehlinin elindekilere göz dikmemek de onlara Hz. İsa'nın tavsiyesi idi. Havarilerin öğrencisi durumunda olan Habib-i Neccar da Antakya'ya gelen havarileri kavmine tavsiye ederken *"Sizden herhangi bir ücret istemeyen elçilere uyunuz,"*¹³³ demişti. Habib-i Neccar için, başka mesleklerden bahsedilmekle beraber, en meşhur olanı marangozluk olup geçimini onunla sağlardı.

Hz. Musa'ya iman eden adam daha önce temas ettiğimiz üzere, iman ettikten sonra sahip olduğu bütün dünyalıkları terk etmiş, helâl yahut haram olsun zenginliği tercih etmemiştir.

Bunlardan anlaşılacağı üzere peygamberlere destek verenlerin diğer konularda olduğu gibi kendi geçimlerini sağlama hususunda da ortak özellikleri peygamberlere çok benzemeleridir.

Diğer taraftan meşru çerçevede olmak kaydıyla zengin olmak da, ihtiyaç anında verilen yardımı kabul etmek de elbette haram değildir. Ancak kendi hayatını, tebliğ vazifesi için adamak bir insanı normal kul olmaktan Allah'a dost olma makamına yükselttiği için; bu hayatın nezahatine halel getirebilecek şeylerden helâl bile olsa kaçınmak bu işin icabı gibi kabul edilmiştir. İslam'da zühd/tasavvuf olarak vücûd bulan bu anlayışta, helâl de olsa bir menfaatte gözü olan başkaları varsa, o kazancı terk etmek, onu kazanmaktan daha evla görülmüştür.

Peygamberimizin insanları sadaka vermeye teşvik etmesine rağmen kendisi ve ailesi sadaka kabul etmediği gibi; önceki peygamberler ve elçileri de bu konuda böyle davranmışlar, her biri çeşitli meslekler icra ederek geçimlerini sağlamışlardır.¹³⁴ Hatta Kur'an'dan, peygamberlerin bazılarının saltanat,¹³⁵ bazılarının zenginlik sahibi olduklarını öğrenmekteyiz. Hz. Şuayb da peygamberimiz gibi ticaret yapar geçimini öyle sağlardı. Kur'an bu gerçekliği onun dilinden şöyle ifade etmektedir. (Şuayb) *"Dedi ki, ey kavmim! Eğer ben Rabbimden açık bir delil üzere isem ve beni güzel bir rızıkla rızıklandırdıysa buna ne diyorsunuz?"*¹³⁶ Burada Hz. Şuayb'ın, kendi kazancıyla geçinmeyi *"güzel bir rızık"* olarak nitelemesini, bu konunun anahtar ifadesi olarak görmekteyiz.

j)- Tasadduk/Elindekileri Muhtaçlarla Paylaşmak:

Havarilere ölümü pahasına destek veren Habib-i Neccar münzevi bir hayat yaşıyor; şehrin dışında hayvancılık ve aynı zamanda marangozluk yapıyor, akşam olunca kazancını iki kısma ayırıyor, bir kısmını âilesinin ihtiyaçlarına, bir kısmını da muhtaçlara sadaka olarak dağıtıyordu. Habib-i Neccar'ın hocası durumundaki havariler bir günlük yiyecekte başka yanlarında dünyalık taşımazlardı. Yanlarında bulunan bir günlük yiyeceklerini bile karşılaştıkları muhtaçlarla paylaşırlardı.

¹³⁰ Yasin, 36/26-27.

¹³¹ Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*, C.7, S.377.

¹³² *D'Á*, Cilacı, 1997: C. 16, S. 516; Türk, *Havariler ve Habib-i Neccar*, S. 37.

¹³³ Yasin, 36/21.

¹³⁴ el-Enbiya, 21/80; Sebe', 34/10-11.

¹³⁵ el-Enbiya, 21/79; en-Neml, 27/ 15-44; Sebe', 34/12; Sâd, 38/20, 30-40.

¹³⁶ Hûd, 11/88.

İnananların zenginlerini devamlı olarak muhtaçlara sadaka vermeye teşvik etmeleri dolayısıyla, onların yaşadıkları ortamlar devamlı bir yardımlaşma organizasyonu görünümündeydi.

k)-Zühd/Dünyevî Yaşantıdan Uzak Kalmak:

Razi'nin aktardığına göre, Habib-i Neccar geçmiş kitapları okumuştur ve ona göre ibadetlerini yapıyordu.¹³⁷

Bazılarına göre, Habib'in okuduğu kitaplardan, kendisinden altı yüz sene sonra gelecek olan Peygamberimizin evsafını öğrenmiş ve ona giyabi olarak iman etmişti. Bu anlatımların da işaret ettiği üzere Habib-i Neccar, evini şehir dışına bilinçli bir tercihle yapmış; şehrin içindeki putperest kültürünün oluşturduğu ahlâki kirlenmeden uzak kalıp tevhid inancı üzere ibadet edebilmek için şehir dışında yaşamaktaydı. Zaten bütün anlatımlarda onun münzevi bir hayat yaşamakta olduğuna işaret edilmektedir. Bunun anlamı dünyadan yüz çevirmek ve zühd hayatı yaşamaktır. Ayrıca, Antakya'da elçiler zor durumda kalınca oraya koşup orada kavmine yaptığı konuşmada söyledikleri bunu doğrular niteliktedir.

Dünya ve dünyalıktan yüz çevirme anlamında zühd, Habib-i Neccar ve onun hocası durumundaki havarilerin, Hz. Musa'ya iman eden adamın ve bunların kendilerine örnek verildiği Peygamberimizin ashabının hayat tarzları idi.

Konunun Kur'ân'daki işleniş biçimiyle, imandaki salâbet (putlara karşı duruş) nasıl ki Firavun ve onun temsil ettiği şirke karşı ise; zühd anlayışı da Kârûn¹³⁸ ve onun temsil ettiği, dünyevileşerek hak yoldan sapmaya ve yeryüzünde zulüm ve fesadın yayılmasına, karşı bir duruş olarak gözlemlenmektedir. Yani zühd anlayışı da tevhid mücadelesinin bir parçası olarak Kur'ân'da yerini almıştır. Peygamberlere destek verenlerin zühd anlayışları ve dünyadaki bütün faaliyetlerinden tek beklentileri Allah'ın rızası¹³⁹ ve ahiret hayatını kazanmak idi.¹⁴⁰

Bütün bu özellikleriyle peygamberlere destek verenler, Allah tarafından Peygamberimizin ashabına ve ümmetine örnek müslüman olarak sunulmuştur.

Bugün de manevi buhranlarla boğuşan insanlığın yegane kurtuluşu, peygamberler ve onlara destek verenlerin örnek alınarak, hayatın tanzim edilmesindedir.

Sonuç

İnsanlığın ana problemi vahiyle olan iletişimi sağlamak/sağlayamamak olmuştur.

Peygamberimize nazil olan Kur'ân'ın önemli bir bölümü mesel ve kıssalar olduğu için bu mesel ve kıssalarla insanlığın vahyi anlaması kolaylaşmıştır.

Peygamberlere destek verenler çoğunlukla bu mesel ve kıssalarda anlatılmaktadır.

Kıssaların ve mesellerin sadece dini yaşantı değil, dînî tebliğ yapma konusunda da hem metodik/usûl hem ahlâkî olarak birçok önemli konuda yol gösterdiğini görüyoruz.

Bu kıssaları aktaran, klasik dönemin tefsir ve tarih eserlerinin, -çok azı hariç- genellikle birbirine benzer hikâyeleri tekrar ettiklerini; bu hadiselerin tarihi süreç içerisinde, halka yansıyan yönüyle artık tevhid uğruna 'verilen canlar ve mücadele' olmaktan çıkıp kültürel birer unsur olarak kuşaktan kuşağa aktarılan efsaneye dönüştüğünü görüyoruz. Halk arasında oluşan, çoğu zaman iyi niyetli olduğuna inandığımız bu uydurmaların, mesela: Habib-i Neccar konusunda, gerçekte bir cihat ve kahramanlık örneği olan kişiliğinin üstünü perdeleyip örttüğünü, onun müstesna kişiliğinin kıssasının insanlar üzerinde icra etmesi beklenen tesiri icra edemez olduğunu üzümlere müşahede etmiş bulunmaktayız.

Bunun için peygamberlere destek verenlerin gerçekten örnek olarak insanlığı sürükleyen yönlerinin üzerindeki tozları biraz arındırmaya çalıştık.

¹³⁷ er-Razî, *el-Mefâtiḥ*, C. 26, S. 262-271.

¹³⁸ el-Kasas, 28/76-82.

¹³⁹ el-Feth, 48/29.

¹⁴⁰ el-Kasas, 28/83.

Habib-i Neccar'ın Hz. İsa'nın havarileri tarafından irşad edilerek "İnanmış Adam" hüviyetini kazandığını göz önünde bulundurarak, Antakya'ya dini tebliğ için gelen havariler hakkında bilgi sahibi olmak istedik. Çalışmamıza ışık tutacak kadar da olsa bazı Hristiyan kaynaklarından ve bu arada görüşme imkânı bulduğumuz Hristiyan din/ilim adamlarından görüşme talebimizi uygun karşılayıp nezaket gösteren zevat ile yaptığımız sohbetlerden ve bize sundukları dokümanlardan, onlar adına çalışmamıza katkı olacak kısımlarını yeri geldikçe değerlendirdik.

Başlarken ifade ettiğimiz, Kur'ân'ın iyi anlaşılması/anlaşılabilmesi konusuyula bağlantılı olarak dünyevileşmenin de etkisiyle, cihat ve fedakârlık ruhunu kaybetmekle karşı karşıya bulunan Müslümanların bu dikkat dağınıklığı önemli bir problem olarak gözlemlenmektedir.

Bu problemin çözümüne katkıda bulunabilmek için Habib-i Neccar kişiliğinde, her Müslümana görev olan, dine hizmette faydalı olma gayesiyle "*Kur'ân'da Peygamberlere Destek Verenlerin Ortak Özellikleri*" başlığıyla hak batıl mücadelesinde peygamberlerin en yakınında yer almış; bazen de bu uğurda canını vermiş olan fedâî insanların hayatlarına ve kişilik özelliklerine ışık tutmaya çalıştık.

Bu şahsiyetlerin hayatlarına ışık tutarak peygamberlerden doğrudan edindikleri iman, ahlâk ve ibadet özellikleriyle tarih boyunca müminlere örnek olduklarını ve ebediyete kadar da olmaya devam edeceklerini görmüş oluyoruz.

Peygamberlerle diğer insanlar arasında kilit noktada bulunan bu insanlar, çoğu zaman peygamberlerin korunması ve kollanması yanında; peygamberlerin iyi anlaşılmasına da hizmet etmişlerdir. Bundan dolayı bizim kendilerini daha iyi anlamamıza ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmamızda ana hedeflerimizden biri de bu olmuştur.

Nihâyet, bu hedefi konuyla ilgili Kur'ân âyetlerine müracaat ederek sağlamaya çalıştık. Bu çalışmamızda güzel ahlâk örneklerinden, -bizim isimlendirmemizle- hassasiyet, tebliğ, hasbîlik, doğruluk, salabet, cesaret, ibadet, şefkat, helâl yemek, tasadduk, zühd gibi hususların öne çıktığını gördük. Bu zevatın sahip olduğu ortak özellikler bunlardan ibaret değildir şüphesiz, ancak kendilerinden bahis eden âyetlerde öne çıkan özellikleri Kur'ân'daki kıssa, mesel ve diğer ifadeleri esas alarak göstermeye çalıştık.

Çalışmamızın hacmi sınırlı olduğu için, konuyla ilgili bütün âyetler yerine, ele aldığımız konuyu işlemeye yetecek kadar âyete müracaat etmekle iktifâ ettik.

Kur'ân'da verilen bilgilerin üzeri, Kur'ân'ın ruhuna uymayan, bir takım dini görünümlü efsane ve uydurmaların tozları ve külleriyle örtülmezse bu insanların örnekliklerinin kıyamete kadar devam edeceğine inanmaktayız.

Kaynakça | References

- Ahdi Cedîd/İncili Şerif, A'mâli Rusûl/ Elçilerin İşleri*, 11/27.28, (Osmanlıca, Lisani Aslı, Yunancadan Tercüme, Boyacıyan, İstanbul: Agop Matbaası, 1909.
- Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin. *Kur'ân'ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Tefsir'u-Rûhi'l-Beyan*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1969.
- Ebu Abdullah Muhammed bin Ömer er-Râzî, *Mefatihü'l-Ğayb-Et-Tefsiru'l-Kebir*. C. 26, S. 262-271.
- Ebu'l-Fidâ, İsmail bin Ömer (İbni Kesir). "*Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*", www.al-maktaba.org/book/8473/3879=p1 [2022].
- El-Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buhari*, (Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2011), Tıp, 54.
- . "*Kitabu'l-Cihad*", www.al-maktaba.org/book/33757/5059 [2022].
- El-Maturîdî, Ebu Mansur Muhammed. *Te'vilatü'l-Kur'ân*. çev. Bekir Topaloğlu ve S. Kemal Sandıkçı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- El-Mu'cemül-Veciz*, et-Tab'atü'l-Ülâ, Mecmau'l-Lügati'l-Arabîyyeti, Mısır, 1980, S. 572.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat.
- Er-Razî, Fahrüddin. "*Mefatihü'l-Ğayb*", www.almaktaba.org/book/23635/4663=p1 [2022].
- Er-Razî, Muhammed ibni Ebu Bekir bin Abdul Kadir. *Muhtaru's-Sihah*, et-Tab'atü'l- Ülâ, Beyrut: Daru'l- Mektebeti'l-Hilal, 1983, S. 614.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı*. çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir*. çev. Sadrettin Gümüş ve Nedim Yılmaz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.
- Et-Taberî, Muhammed bin Cerir, Ebu Cafer. "*Camîu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'ân*" <https://al-maktaba.org/book/43> [2022].
- . "*Tarihu't-Taberî=Tarihu'r-Rusülü ve'l-Mülük*", <https://al-maktaba.org/book/9783> [2022].
- Gündüz, Şinasi. *Dünya Dinleri*, İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2020.
- . *Hristiyanlık*, Ankara: TDV. Yay. , 2018.
- . *PAVLUS, Hristiyanlığın Kurucusu*, İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2019. [2022].
- İncil-i Şerif*, Matta, 13-17, Markos, 1/14-17, Luka, 22/30.
- Karaman, Hayrettin, vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/590, 2007.
- Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Tarihi*, 9 bs. İstanbul: TDV Yayınları-46, 2005. C. 2, S. 318.
- Paşa, Ahmet Cevdet. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1986, C. 1, S. 65.
- Türk, Muammer. *Havariler ve Habib-i Neccar*, 3.bs. Hatay: Payas Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16. Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Yılmaz, Yasin. *İslam Kaynaklarına Göre Ashab-ı Karye ve Habib Neccar* 2 bs. Ankara: 2013.